

LUZITANIJA

DEJAN ATANACKOVIĆ

БЕ
СНА
КОВ
ИЛА

POSEBNA IZDANJA

COPYRIGHT © 2017 Besna kobila

ZA IZDAVAČA

Goran Lakićević

UREDNIK EDICIJE

Predrag Mladenović

GRAFIČKI UREDNIK

Miloš Trajković

LEKTURA

Srđan Jovanović

ILUSTRACIJA NA NASLOVNOJ STRANI

Dejan Atanacković

FOTOGRAFIJA AUTORA

Đorđe Odanović

ŠTAMPA

Forma B, Beograd

TIRAŽ

1500 primeraka

IZDAVAČ

IP Besna kobila

Branka Pešića 20, Zemun

Tel. / fax: 011 261 50 60

info@besnakobila.co.rs

Sva naša izdanja možete naručiti i putem našeg sajta

www.besnakobila.co.rs

DEJAN ATANACKOVIĆ

LUZITANIJA

*Moj je život maglovit, i kad
god nastanu duge jesenske kiše s
namrštenim, mutnim nebom i bla-
tavom zemljom, mene obuzme ne-
odoljiva tuga i nemio, potajan bol
koji me silno i nemilosno razdire.
Tada me duša zaboli i srce zaželi da
se ukloni negdje daleko, daleko ispod
ovog sumornog, teškog neba.*

Petar Kočić, *U magli*

N., poznati istraživač severnih morskih prostranstava, obavestio je javnost godine 1912, ubrzo nakon nesrećnog potapanja Titanika, o svom neobičnom saznanju povodom ledenih bregova. Bio je to, naime, prvi istraživač koji je ustanovio odnos vidljivog i nevidljivog dela ledene mase, te zaključio da nadvodni deo uvek stoji u odnosu na podvodni u srazmeri jedan prema osam. To međutim nije bilo sve. Odvažni pustolov, na konferenciji za novinare, objavio je da se u svakom ledenom bregu, tačnije u onih skrivenih sedam osmina, zapravo krila po jedna izvrnuta kuća. Bile su to kuće raznovrsnih epoha i oblika, tvrdio je N., koji se, tokom podvodnog istraživanja, svojim očima, tačnije kroz vizir svoje ronilačke kacige, uverio u njihovo postojanje. Nedaleko od arhipelaga L., pod vodom se, kako je N. tvrdio, pred njime ukazao čitav jedan grad koji je plutao naglavačke. To je saznanje pronicljivo N-u smesta pružilo nesumnjiv uvid u prirodu i poreklo ledenih bregova jer, kako će ubrzo ustanoviti, nije bilo ledenog brega koji u svome podvodnom trbuhu nije nosio po jednu takvu kuću. Ledeni breg, saopštio je N. začuđenim predstavnicima štampe, nastaje kada na ostrvu R. zavlada tako hladna zima da se katkad čitavo ostrvo smrzne i zima proguta brojne kuće, koje se, napuštene i obavijene ledom, izdignu i odvoje od tla, te ubrzo skliznu niz strmu obalu i nestanu u moru. Poneke su kuće bile uistinu ogromne, kaže N., prave višespratne palate (zamislite, uostalom, kakva se grdosija, srazmerno gledano, krije ispod ledene mase koja se nad vodom uzdiže nekoliko desetina metara), druge su bile sasvim skromne, kućice i stračare, omanji

konaci i vikendice, i u svakoj je kroz prozore i zastakljena vrata N. osmatrao lepo očuvane stvari, kredence i šifonjere, fotelje i lustere, čipkane zavese, biblioteke i igračke, posuđe i bokale, stvari što su, nekim čudom neokrnjene, naglavce plutale sobama, kao da plešu. Tako je, pred jednim kućerkom, N. dugo i zadivljeno osmatrao čašu tako tananog stakla da se naizgled na dodir mogla rasprsnuti, i ta je čaša lako kuckala o staklo prozora, kao da ga doziva. U tim se sobama, saopštava na kraju N., krila najveća tajna: tajna napuštene kuće. Bila je to tajna tako velika i strašna da je nekom posmatraču, na primer N-u, moralo biti gotovo svejedno da li je reč o dvorcu ili brvnari. Toliko je njihova tajna bila duboka. I sada, novinari osmatraju N-ov zamišljen i setan lik, jer on se nekako neobično ućutao, kao da mu je najednom saznanje o postojanju izvrnutih podvodnih gradova i poreklu ledenih bregova sasvim nevažno spram te krhke, plutajuće čaše.

1

POČETKOM XX VEKA beogradski „Dom za s uma sišavše“ bio je neobična i napredna institucija. U vreme kada je u njega prvi put stupio doktor Dušan Stojimirović, goste je dočekivao odbor sačinjen podjednako od bolničkog osoblja i pacijenata. Svako je imao svoje zaduženje i obavezu, nije bilo nadređenih u strogom smislu te reči, a već je pogled na vrt bogat povrćem i cvećem, te na sve uposlene u svrhu njegovog održavanja, ukazivao na poseban pristup bolesniku. Zabranjene su bile terapijske metode poput uranjanja pacijenta u vodu i polivanja hladnim tuševima, tada sasvim česte prakse u mnogim gradovima Evrope i Amerike s kojima se uobičajeno povezuje napredak psihijatrijske nauke. Vezivanje pacijenata za krevet i, uopšteno govoreći, fizičko ograničavanje slobode, činilo se samo u slučajevima najtežih krajnosti. U duhu vremena, osoblje i pacijenti okupljali su se u horskom pevanju u pratnji klavira koji je bio deo zaveštanog inventara doktora Romite, prebeglog karbonara iz Pijemonta, čija je izričita želja bila da se njegov dom, u narodu poznat kao Doktorova kula, po svoj prilici verna kopija jedne seoske vile u severnoj Italiji, upotrebi za lečenje, tada svakako najizazovnijih, kliničkih slučajeva histerije, hipohondrije, melanholije i brojnih neimenovanih psihoza. A o tome da je doktor Romita već naslućivao brojne greške u ishitrenoj dijagnostici svoje epohe i tražio saveznika u vremenu koje neumitno razotkriva istine, sve-

dočio je i tajanstveni natpis urezan u potpornu gredu, u samom središtu velikog salona u prizemlju, jedna jedina reč uobličena elegantnim floralnim motivima: *Pazienza*. Nekoliko decenija kasnije, u ovoj istoj sali, godine 1909, doktor Stojimirović ustanovio je svoju čuvenu moralno-terapeutsku praksu predavanja, upućenih pacijentima i osoblju, na svakojake teme, no iznad svega predavanja posvećena raznovrsnosti društvenih zajednica, njihovih različitih organizacija i struktura. Nije bilo neuobičajeno da, na primer, Stojimirović posveti i cela dva sata razmatranju idealnih gradova, utopijskih država, ili veštačkih jezika, po svoj prilici u potpunosti zaokupljen stavom da budućnost čovečanstva leži u sveobuhvatnim ideološkim principima, te da je čovekova sreća u najvećoj meri ostvariva pravilnom i doslednom primenom uobličavajućih ideja. Potpunosti radi, Stojimirović je svoja predavanja obilato potkrepljivao grafikonima i crtežima na crnoj školskoj tabli, a neretko se koristio još jednim korisnim predmetom preostalim iz imovine italijanskog lekara, glomaznim projektorom slika – *lanterna magica* – s početka XIX veka, koji se, mada adaptiran za električno napajanje, pogodno mogao upotrebiti i paljenjem prvobitno ugrađene uljane lampe, pod čijim su se svetlosnim snopom pred publikom ukazivale ručno bojene fotografije i reprodukcije Urbina i Pijence, tvrđave Palmanove i Furijevih *falanstera*, prikaza Kampanelinog *Grada sunca* i Morove *Utopije*.

Svakako je ta sasvim neobična organizacija ove bolnice s početka veka, poput kakvog izdvojenog utopijskog društva, doprinela da se već početkom prve a potom i druge austrougarske opsade Beograda, ovoj instituciji istovremeno posveti pažnja i da se prepusti sudbini – u zavisnosti od ugla posmatranja – možda upravo zbog uverenja u njenu istrajnost. Naime, za sve one „s uma sišavše“, stotinu dvadeset korisnika gostoprimstva beograd-

ske ludnice, nije bilo izgleda za organizovan zbeg i povlačenje iz bombardovanog Beograda, pa je tada tridesetpetogodišnjem Stojimiroviću dato zaduženje, tačnije komanda, da ostane u okupiranoj prestonici i snađe se kako zna i ume. Uostalom, beskorisnost ludaka u odnosu na moderno društvo okrenuto iznad svega proizvodnji i ratu kao temeljnim osnovama napretka, svugde je odredila ludnici ulogu mesta za vežbanje izopštavanja, poput neke izokrenute tvrđave, izlaganjem tela pacijenata praktičnom utvrđivanju granica bola i izdržljivosti, prakse koja će s godinama uvežbavanja dostići vrhunac u nacističkim logorima. Upravo je takve ishode moderne epohe, čija se modernost u mnogo čemu svodila upravo na zatvaranje i zloupotrebu ludaka, beogradska duševna bolnica osudila i preinačila u sasvim neobičnu društvenu okolnost. Izdvojeni, da, ali unutar jednog funkcionalnog sveta van čijih su zidova, uostalom, godinama besneli ratovi, prevrati i ubistva vladara, a evo sada i osvajačko razaranje Beograda proteranih institucija i obeležja narodnih vlasti. Pod svetlima sveća hor pacijenata i osoblja okupljao se upravo u noćima najstrašnijih artiljerijskih dejstava, jer se ništa drugo nije ni moglo činiti sem da se preusmere misli i glasovima utiša bombardovanje. (Hor ludaka, kasnije se pričalo, mada usaglašen i melodičan, ledio je krv u žilama austrougarskih vojnika, koji nisu znali odakle ta pesma, tako oprečna okolnostima, dolazi, i u iznenadnim trenucima tišine između kanonada pritiskali uši da ne bi čuli taj zvuk, strašan i nestvaran poput pesme sirena.) Prepuštenog sledu događaja, doktora Stojimirovića, budući obveznika vojne komande, austrougarska vojska, umarširavši u razoreni Beograd, istoga trenutka hapsi i sprovodi u komandu na ispitivanje, verujući da ostavlja u bolnici dovoljan broj stručnog osoblja koje će se o pacijentima adekvatno starati. Austrijski oficir, uz nemačkog vojnog lekara, neće nikada saznati da su sve dogovore o daljem održavanju bolnice po Stojimirovićevom hapšenju obavili sa pacijentom, sada nepoznatog imena, koji je i

sam verovao da je psihijatar, i u tom svom uverenju ostavio izuzetno povoljan utisak, kako profesionalnim vokabularom tako i spremnošću na saradnju. Mi danas možemo samo da pretpostavimo zašto je bolničko osoblje prepustilo zadatak dijaloga sa okupacionim vlastima jednom pacijentu. Možda zato što se, po uverenju samog osoblja, niko u toj ulozi ne bi bolje snašao? Možda zato što je u odnosu osoblja i pacijenata sve u Domu već bilo određeno ulogama kao u kakvom pozorištu?

Uostalom, pozorišne aktivnosti bolnice bile su sasvim ustaljena praksa, deo svakodnevnog terapijskog rada, u kome je svako učestvovao prema sopstvenoj kompetenciji, sposobnosti ili dijagnozi: recitovao, pisao tekstove, gradio scenu, pevao, pa je tako nastala i predstava, moralno-lekovitog karaktera, jedina od koje je ostao pisani trag, naslovljena: *Šta je protivno razumu a što se ludilom ne da opravdati?* Mi danas o toj predstavi ne znamo ništa više sem da je svaki od učesnika imao da izdeklamuje ponešto suprotno sopstvenom shvatanju morala, neku vrstu prekora upućenog društvu izvan zidova bolnice, koje je – već je iz tog teksta jasno – doživljavano kao sušta suprotnost svačemu razumnom. A da je razum bio vrednost na koju se svaki pacijent, kao po pravilu, gotovo religiozno pozivao, te u njemu tražio i moralnu potporu i isceljenje, potvrđuju ne samo malobrojni sačuvani fragmenti iz ove predstave već i u tim fragmentima jasno ispoljen stav: razum i ludilo tek su dve, sticajem okolnosti razdvojene, varijante jedne te iste ljudske sudbine, te se razumu nikad ne suprotstavlja ludilo, koje je samo jedno stigmatizovano stanje razuma, već naprosto ljudska glupost. O ovom stavu (koji je, uostalom, često saopštavan u Stojimirovićevim predavanjima) više će biti reči i u spisima nastalim tokom njegovog privremenog utamničenja, no o tome nešto kasnije. Vratimo se za trenutak na pomenuti pozorišni komad, kome se možda sasvim nepotrebno pripisuje bilo kakav konvencionalni karakter, jer bilo je to svaka-

ko jedno alternativno pozorište za svoje doba, po svoj prilici bez zadatog teksta, već radije neka vrsta horskog recitovanja koje se, pretpostavljamo, odvijalo na sledeći način.

U zamračenoj prostoriji, poput hora u grčkoj tragediji, jedna bi grupa, odevena u maske životinjskih lica – jazavca, vola, medveda, psa, zeca – ponavljala uglas pitanje iz naslova: „Šta je protivno razumu a što se ludilom ne da opravdati?“ Na zidu ili posebnim zastorima slike projektovane lanternom prikazivale su alegorijske scene – tipične za crteže i fotografije na staklu tog doba – komične prikaze sitnih i krupnih nevaljalstava, lopove i politikante, lažne svedoke, zadrigle bogataše i oficire, podmićene sudije. A navodna publika (navodna – jer je istovremeno svako bio i glumac i publika) ustajala bi jedan po jedan i uzvikivala svoje odgovore na ponuđene prizore: „Davati lažna obećanja! Kititi se tuđim perjem! Klevetati i lažno optuživati!“ Hor bi se slagao, i uglas odgovarao: „Glupost je protivna razumu. Glupost je bolest sveta.“ Usledio bi sledeći niz slika i odgovora: „Lažno se predstavljati! Obmanjivati sebe i druge! Prodavati tuđe!“ I hor bi potvrđivao, i tako sve dok neko ne bi razglasio da je umoran, ili javio da je poslužen obrok, ili prosto dok nekom na pamet ne bi palo da je vreme za druge stvari.

Preostaje nam samo da nagađamo šta se tačno zbivalo u Stojimirovićevom odsustvu koje je trajalo punih petnaest dana. Ključnu ulogu u njegovom oslobađanju odigraće neustrašivi američki doktor Edvard Rajan, o kome je svetska štampa obilato pisala, te je sam Stojimirović bio dobro upoznat, i pre njegovog dolaska u Beograd, s Rajanovim srećno okončanim nevoljama u Meksiku. Tamo je, angažovan u evakuaciji američkih građana kao oficir Vojske Sjedinjenih Država, od obe zaraćene strane po potrebi proglašavan za špijuna, sve dok konačno jedne noći nije uhapšen dva puta zaredom: najpre zvanično, od strane vojnog režima, a potom

nezvanično, iste noći, akcijom pobunjeničke gerile. Pre no što je shvatio šta ga je snašlo, Rajan se našao u nepoznatim zidinama gde je doveden vezanih očiju, i tamo po kratkom postupku, revolucionarnom pravdom, osuđen na smrt. Danima je svakog jutra izvođen na pogubljenje, tačnije na pozornicu pogubljenja gde se žrtva lomila pretnjom streljanja koje bi se odlagalo u poslednji čas, a potom vraćan u ćeliju. Revolucionarne vlasti sa nevericom su posmatrale hladnokrvnost ovog lekara koji se uprkos njihovoj surovoj igri nikako nije dao slomiti, niti mu je bilo moguće s lica skinuti prkosni osmeh, sve dok se nekom od prekaljenih revolucionara nije smučilo, pa je tako, umesto da presuda bude izvršena, Rajan oslobođen. Kao iz pakosti, koja je po svoj prilici bila i prvobitni povod za kidnapovanje, pod okriljem noći vraćen je u istu kasarnu gde je sledećeg jutra osvanuo pred zaprepašćenim čuvarima i nadređenim oficirima, koji su svakako mogli da prihvate da im poneki zatvorenik nestane, ali da se volšebno pojavi u istoj ćeliji nekoliko dana kasnije bilo je do te mere van njihove moći tumačenja, da je Rajan, tog istog dana, kao neki đavolji posao kog se treba kloniti, još jednom oslobođen, i ubrzo ponovo bio na američkom tlu.

Čudni su putevi ukrštanja sudbina. U osnovi, svaki je susret ravan čudu u odnosu na zbir slučajnosti što su mu prethodile i što su ga na stotinu načina mogle osujetiti. Pa ipak, kada se kakav značajan susret dogodi, čoveku se učini da to baš nikako drugačije nije moglo da bude. I zaista, dolazak doktora Rajana u Beograd u toj je meri uticao na Stojimirovićev život da ovaj to celog života nije prestao da naglašava. Dva lekara su istog trenutka, kao jedan, ušli ukoštac sa tifusom koji je harao Srbijom, organizovali pomoć beogradskim Ciganima, slali ekipe u okolna sela, a pre svega sami neumorno jurili po granatama zasutom Beogradu, obilazeći ugrožene porodice.

Američke zastave vijorile su se na obe bolnice, opštoj i duševnoj, što je po inicijativi doktora Rajana, makar te prve godine rata, imalo za ishod poštedu od nemačkog i austrijskog bombardovanja.

Bio je tu jedan major srpske vojske kojem je poverena poslednja odbrana Beograda i teške odluke koje uz to idu, pa i reči koje je potrebno izgovoriti na pravom mestu u pravo vreme kako bi ih istorija sačuvala u svome krhkom okrilju. Prošlost, kao što je poznato, na ovom je podneblju sasvim nepredvidiva, daleko više od budućnosti koja se, na sreću ili nesreću, uvek dâ predskazati ako nikako drugačije onda izvesnošću neizlečivog ponavljanja gluposti. A ukoliko se glupost potkrepi što brojnijim i uzaludnijim žrtvama, utoliko je više zagarantovano njeno ponavljanje. Tom majoru je pripalo da, zarad nekog patriotskog računa, pošalje u smrt šacicu preostale vojske što je jedva preživela sve te dane opsade i zavije u crno ono malo preostalih nada njihovih porodica, jer se, sada već neprikosnovenoj, nadmoći okupatora moglo suprotstaviti još samo jedno kolektivno, romantično samoubistvo. Znajući da se upravo to od njega očekuje, major je došao na originalnu ideju koja bi, da je ta priča u svom istinitom obliku ostala poznata javnosti, svakako promenila odnos prema istoriji kao odabiru upotrebljivih trenutaka kojima se unižava vrednost pojedinačnog ljudskog života, a sam događaj bio bi, kako bi se to danas reklo, efikasan primer uspehli medijskih strategija. Iščekujući završni udarac austrijsko-nemačke vojske, major okuplja oko sebe preostala dva bataljona i nekolicinu oficira i pred njima izgovara svoje poznate, istorijske reči: obaveštava vojnike da su izbrisani sa spiska živih, te da kao takvi, već mrtvi, mogu mirne duše da se bace u ralje neprijatelja i nanesu mu kakve-takve gubitke. Potom otpušta podređene oficire, njih sedam, i naređuje im hitno povlačenje sa pomenutim govorom, rukom napisanim na listu hartije, kako bi ovi, najpre telegrafski a posle i uživo,

preneli svojim i njegovim nadređenima ove istorijske reči. Njemu, majoru, sada preostaje finalni juriš, pa se, isprativši nosioce svoje možda poslednje zabeležene poruke, hitro upućuje svom, sada već otpisanom, puku od tri stotine od straha zanemelih momaka i, u tišini koja je iznenada nastala, gromoglasno naređuje:

„Junaci! Sad me još jednom saslušajte pažljivo. Tačno u 13.30 časova, dok još bude trajala oficirska pauza za ručak gnusnoga okupatora, jedan po jedan šmugnućete iza ove kafane, pored cvećare, pa uzbrdo Dorcolom, a posle kud koji – i to tiho da vas niko ne čuje i ne vidi – a onda ćete nastaviti da živite to što je od vaših života preostalo. Daće bog da vam je preostalo jos podosta, i to dobrog i vrednog života! Meni drugog izbora nema sem da sam ostanem da branim neodbranljivo, i tako je dobro da bude, a bog će valjda dati i da tu muku preživim, ko zna, možda i samilošću samog neprijatelja, ukoliko mu baš ne bude ćef da me progoni. Vama, junaci, želim da osvetlate obraz naroda tako što ćete izučiti korisne škole, stvoriti dobre porodice i zauvek se kloniti vojske i ratovanja. Zato napred u slavu!“

Nekoliko sati kasnije austrijski izviđač dopuzao je metar po metar, iznenađen potpunom tišinom, i konačno stigao do samog srpskog položaja. Tamo žive duše nije bilo, a na sve strane ležale su uniforme, kao da su tela u njima isparila. Izviđač se tada oseti glupo od tog silnog puzanja, te odustavši uspravi se kao da je najednom sred kakvog šetališta, a dan je bio sunčan i prijatno vetrovit, taman za šetnju uz reku, i on nastavi običnim hodom sve do jedne kafane pred kojom je sedeo major. Tu se izviđač prepade, trgnu i potegnu oružje, i dođe do razmene vatre, mada je major to nekako sasvim nevoljno činio, kao da ga mrzi da ustaje, pa je zato tom prilikom i ranjen, a izviđač pobegao glavom bez obzira. Ubrzo je, tačno u 15 časova, nagnrula sva austrijsko-nemačka vojna sila, preumornih, kaljavih mladića ostarelih lica, i zauzela jednu praznu kafanu, zatekavši tek jednu ispijenu čašu dunjevače i nekoliko kapi krvi na majorovoj stolici. Od ovoga,

mada nije mogao biti daleko, nije bilo ni traga ni glasa. Tako je, uostalom, za sve bilo najbolje.

Sredinom oktobra, dakle, Beograd je osvojen, a kakvu je tešku cenu osvajačka vojska platila postaje jasno tek sada kad u grad pristižu, zgurani u gomile, austrijski vojnici koji umiru u hodu, unoseći svoje mrtve kao u grozdovima, a oni preživeli nose na licima sav besmisao rata za Imperiju. Rajan radi na zbrinjavanju stotina ranjenih i stiče poverenje okupacionih vlasti. Saznaje za Stojimirovićevo hapšenje i dan za danom insistira da se ovaj oslobodi, ubeđujući austrijske i nemačke vlasti u njegov neizostavni značaj za održavanje bolnice. Stojimirović konačno biva oslobođen vojne odgovornosti, što je, istini za volju, okupacionim vlastima bilo rasterećenje od velikih peripetija i težak kamen koji im je pao s pleća. Nikome, uostalom, nije bilo stalo da se stara o ludnici, pa je čak i prethodna namera o iseljavanju bolnice radi potreba vojske preinačena u sasvim neočekivanu odluku: beogradskoj duševnoj bolnici daje se jedinstveni eksteritorijalni status. Dom postaje nezavisna teritorija, država u državi, oivičena strahom od obaveza i stigmom duševne bolesti, i poput svake autonomne teritorije stiče pravo na to da joj se niko ne meša u unutrašnje stvari, te da sa ostatkom sveta opšti na nivou predstavnika, s punim uvažavanjem nepromenljivosti granica.

Kada se oslobođeni Stojimirović, posle petnaest dana roblje, vraća u bolnicu, tamo zatiče nešto izmenjene okolnosti. Dočekuje ga, zvanično i s naglašenom ozbiljnošću, već oformljeni parlament sačinjen od svih sto dvadeset pacijenata i nekolicine osoblja koji mu određuju mesto predsednika vlade, i upućuju u dokumente formulisane u njegovom odsustvu, kao i državotvorne simbole, prvenstveno himne za hor u klavirskoj pratnji, koja je, koliko nam je poznato, svoje prve taktove pozajmila iz jednog Šubertovog lida, o čemu svedoči i deo sačuvanog notnog zapisa. Naslov te neobične himne bio je:

Svako pre ili kasnije ispadne glup

*Glupost zna da se glupošću
najbolji postižu rezultati.
Svako glup poželi
da mu se glupost dvostruko vrati.*

*Neko joj se slatko smeje,
mnogi se nad njom uzdižu lako,
neko je glasno potceni, te
ostavi na miru tek tako.*

*A glupost raste, nadjačava i vlada,
naočigled svih ili tajno,
jer u tuđim greškama
ona se snalazi bajno.*

*Neoboriv njen je dokaz, za koji
staje pred svaki skup,
taj da je glupost uvek u pravu jer
svako pre il' kasnije ispadne glup.*

*Kad nabuja i nadvlada, njoj
odgovora nema ni leka,
jer se po glupoj prirodi svojoj,
širi i narasta doveka.*

*I kad se prepreka kakva
nesavladiva stvori,
nju tek glupost sama
s vremenom tvori.
Katkad se o tom iz očajanja
kao pobedi razuma zbori.*

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41-31

АТАНАЦКОВИЋ, Дејан, 1969 –
Luzitaniја / Dejan Atanacković. - Beograd : Besna
kobila, 2017 (Beograd: Forma B). - 213 str. : ilustr.
; 21 cm. - (Edicija Posebna izdanja / [Besna kobila])

Tiraž 1.500.

ISBN 978-86-88389-12-9
COBISS.SR-ID 229705740